

Všetička, František

Exilový román Bedřicha Svatoše

In: *Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech : kolektivní monografie*. Pospíšil, Ivo (editor); 1. vydání Brno: Jan Sojnek - Galium, 2016, pp. 215-219

ISBN 978-80-906183-3-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81621>

Access Date: 21. 03. 2025

Version: 20250314

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

František Všeticka (Olomouc)

Exilový román Bedřicha Svatoše

Abstrakt

Román Bedřicha Svatoše *Nechodí po horách* (1972) se odehrává v severoitalském Tyrolsku mezi německými usedlíky. Svatoš k výstavbě své prózy použil svorníkové postavy, sentenčního titulu a otevřeného finále. V závěru studie je naznačen vztah mezi tvorbou B. Svatoše a Ch. F. Ramuze.

Klíčová slova: Svatoš, svorníková postava, sentenční titul, otevřené finále, Ch. F. Ramuz

Abstract

Exile Novel by Bedřich Svatoš

Novel by Bedřich Svatoš called *Nechodí po horách* (1972) is set in North-Italian Tyrol among German settlers. For the prose composition Svatoš used a keystone character, a sentence title and an open ending. There is a hint at the relation between the work of B. Svatoš and Ch. F. Ramuz in the closing of the study.

Key words: Bedřich Svatoš, keystone character, sentence title, open ending, Ch. F. Ramuz

Bedřich Svatoš, autor próz z venkovského a maloměstského prostředí, vstoupil do literatury roku 1936 románem *Čardáš a polnice*, který vydal u olomouckého Čenka Berana. Po debutu následovaly další prózy převážně s tematikou českého venkova. Roku 1946 se Svatoš stal lektorem českého jazyka na univerzitě v Lille, po únoru 1948 setrval v exilu a krátce nato se stává lektorem češtiny také na univerzitě v Bruselu. Často a rád pobýval v severoitalském Tyrolsku. Život tamní německé enklávy zachytil ve třech knihách – *Zády k světu* a *Tváří do světa*, což jsou sbírky drobné prózy, a v románě *Nechodí po horách* (Řím, 1972). Zmíněná díla, jež tvoří jakousi volnou trilogii, představují v české literatuře tematické novum, spočívající v líčení života německých venkovanů ve vysokohorském prostředí jižních Tyrol. Svatoš v uvedených prózách zachycuje existenci německé menšiny, která se výrazným způsobem distancuje od svého italského okolí. Román *Nechodí po horách* má poněkud zvláštní postavení nejen v trojici tyrolských próz, ale v jeho exilové próze vůbec. Tato odlišnost tkví především v jeho uměleckých kvalitách.

Svatošovy starší prózy měly převážně kolektivistický ráz, kolektiv rodu nebo kolektiv vesnice stál v popředí jeho zájmu. Nejinak je tomu i v románě *Nechodí po horách*, v němž je každá jeho kapitola zaměřena obvykle na jednu postavu zobrazovaného regionu. Určitá postava je nejen protagonistou kapitoly, ale okolní svět a jeho dění, jakož i její vnitřní svět je převážně nahlížen očima této postavy.

Valná část kapitol tak má subjektivní ráz, některé z nich jsou plně subjektivní, je v nich uplatněno toliko hledisko vyprávějíci nebo sebe sama zpytující postavy. Tak je tomu např. v kapitolách 3, 5, 10, 14 a 19, jež mají charakter čistého vnitřního monologu. Jistou výjimku tvoří 9. kapitola, kde se vnitřní monolog proměňuje v bolestné blouznění člověka zraněného při nešetné práci s trhavinou. Výsledkem těchto postupů je, že v románě převažuje subjektivní hledisko nad objektivním.

Důraz na subjektivně problematizující vidění se projevuje už v začátcích kapitol, v nichž Svatoš od samého počátku záměrně tají, o jakou osobu a jaký děj jde. Začátky kapitol jsou tak ztajeň a čtenář teprve s odstupem času na základě určitých indicií sezná, kdo je hrdinou děje, nebo které osobě monologickou výpověď připsat. Tento postup nezbytně vede k jisté samostatnosti kapitol a k přerušování dějového toku. Když má kapitola číře monologický charakter, pak jméno mluvčího v ní vůbec nepadne a čtenář si mluvčího musí dedukovat z reálií uvedených v promluvě.

Nejprokreslenější postavou Svatošova románu je žebrák Josef, jenž se poprvé objevuje v 2. kapitole, prochází celým dílem a v závěru je uzavírá svým komentářem. Josef neustále putuje okolním horským krajem a komentuje dění kolem sebe. Má smířující, uhlazující povahu, již postrádal ve svém mládí. Román má pochmurný ráz, jistou dávku světla do něho vnáší právě tento tulák, který v něm plní funkci svorníkové postavy.

Všechny postavy díla osud během románového děje nějak poznamená, výjimku představuje svorníková postava, neboť na ni osud dolehl už kdysi dávno. Žebrák Josef je pozorovatel a utěšitel, jenž zasahuje do cizích životů (viz např. jeho vztah k sedláku Bartoloměji Fronmayrovi, řečenému Bařtl). Tulák Josef je bytost s jistou dávkou moudrosti.

Svorníková postava je v románě kolektivistického rázu nezbytná, neboť dílo postrádá hlavní postavu, jejím hrdinou je kolektiv horské vsi.

K výsostnému postavení žebráka Josefa přispívá také to, že osvětlí smysl románového titulu. Stane se tak až v závěrečné kapitole, kde Josef v rozhovoru s knězem Karlem řekne: „*Snad jsem nic netento – Ono by opravdu – Copak scházelo – Že prý neštěstí nechodí po horách – A po čempak má chodit tady, když tu není nic než ty hory a my...*“¹ V samotném titulu je výchozí substantivum sentence (neštěstí) zamlčeno, což koresponduje se Svatošovou utajovací technikou v začátcích kapitol. Uvedený titul je titul sentenční.

¹ SVATOŠ, B. *Nechodí po horách*. Řím: Křesťanská akademie, 1972.

Bylo-li o tuláku Josefovi řečeno, že osud jej v daném čase nijak nepostihuje, pak totéž se týká kněze Karla. Kněz má především pozorovatelské schopnosti – podává čtenáři bezprostřední, přímou informaci o místním obyvatelstvu: „*Takoví oni jsou; všichni. Žijí uzavřeni v horách, v těch svých těsných údolích a na stráních a pod samými stěnami, jako ve vězení po celou zimu, sníh je tady drží a slota a laviny hřmějí do jejich spánku a probouzejí je a stavení zavalují a mění den v noc a střechy jim odnášejí a zabíjejí je, když se nejméně nadějí. A oni se drží těch skal a šikmých lučin a políček a starých stavení, připoutáni k tomu všemu prací v létě, kdy by mohli pryč – Jen do kostela sejdou v neděli.*“²

Od ostatních figur se kněz Karel odlišuje tím, že k nim plně nepatří, je to emigrant, český exulant, který koná pastorační činnost v cizím a odlehlem prostředí. Jako postavu jej charakterizuje stesk po matce, jež zůstala doma v Čechách. Pro Svatoše a jeho techniku je příznačné, že čtenáři je jeho česká příslušnost napovězena až téměř v závěru románu. Poprvé se tak děje na konci 20. kapitoly, kde je nadhozeno, že cesta domů je nemožná: „*Lítost se hne v hrudi červíčkem, klíčí a vzdouvá se, lítost nad tím dítětem opuštěným, nad těmi lidmi a jejich svízelným životem, nad sebou samým; jak tady v tom údolí hledá náhradu za domov, přístav, kam by se mohl vracet a kam se vrátí; docela jako žebrák Josef; když domů není cesty – A o ni je chudší než žebrák, ten cestu najde koncem každého týdne a je to skutečná cesta, která ho vodila od dětství.*“³ V následující kapitole je pak v poněkud nezvyklé souvislosti stvrzeno, že kněz je českého původu: „*Děkovat se Pánu musí. Za všechno děkovat, říká si, za všechno dobré, za všechnu krásu, za světlo na hlavách hor i za stín, který vzlíná z údolí, za vůni strání a zurčení vody, za chvíle štěstí a klidu, i za to krásné, docela jakoby české ř, které ti přiblíží sedláka Bařtla...*“⁴

K průběžnému znejasňování postavy Karla přispívá i to, že nikdy není uvedeno jeho příjmení a že jeho křestní jméno má obecný, nikoli český charakter.

Mezi knězem Karlem a žebrákem Josefem existuje v románě jisté kontrastní napětí, jež je dáno nejen jejich „profesí“, ale především jejich fyzickou existencí – Josef je totiž tulák, jenž se pohybuje v širším tyrolském prostředí, kdežto kněz Karel je vázán na úzké prostředí jedné vesnice. Tkví mezi nimi jistý protiklad, jenž z nich činí dvojici postav zřejměji a individuálněji vystupujících z četného houfu tyrolských horalů. Jakoby zákonitě poslední kapitolu románu věnuje Svatoš těmto dvěma postavám – prozaické dílo uzavírá rozpravou mezi těmito dosti odlišnými figurami. Román je tak jimi rozevřen, je sice ukončen, ale dynamika rozporu a napětí kdesi v hloubi příběhu zůstává.

Do jižních Tyrol se Svatoš dostal a oblíbil si je zásluhou svého přítele Karla Vrány, který zde na počátku své pastorační činnosti působil, později se stal rektorem římské

² Ibidem, s. 157.

³ Ibidem, s. 159–160.

⁴ Ibidem, s. 168.

papežské vysokoškolské koleje Nepomucena a profesorem Lateránské univerzity. Svatoš se Vránovi za toto poznání odvděčil tím, že jej promítl do dvojpostavy, jež má příbuzné povahové znaky – v románu *Nechodí po horách* je jí zmíněný mladistvý kněz Karel a v souboru *Tváří do světa* farář don Carlo.⁵

Utajovaným začátkům kapitol odpovídá i finále románu, jež je vysloveně otevřené, neboť řada syžetových linií v něm zůstane nedopovězena. Román skončí a čtenář se nedozví, kdo okradl faráře, zda se k sedláku Schwarzovi vrátí jeho žena, nedočte se, jak to dopadlo se zamilovanou Traudl a nastávajícím knězem Waltrem, ani jak to skončí s vážně nemocnou Irmou.

Otevřené finále zpětně potvrzuje charakter románu, který postrádá kulminaci a dějové spění. Svatošův román představuje v podstatě sumu záznamů, převážně lyrických, a ještě spíše lyrizovaných, jež navzájem úzkým outkem svazuje svorníková postava.

V českém prozaickém kontextu má Bedřich Svatoš blízko ke Karlu Poláčkovi a k Romanu Rážovi. V Poláčkově *Okresním městě* vystupuje žebrák Chleboun, který v tomto prvním svazku románové tetralogie plní – podobně jako Svatošův tulák Josef – roli svorníkové postavy. Chleboun i Josef procházejí svým mikrosvětlem a oba vidí do svých lidí. Poláčkův Chleboun prochází pouze svým okresním městem, kdežto Svatošův Josef proputovává širší oblastí jižního Tyrolska. Na rozdíl od Chlebouna je Josef zjev světaznalejší a inteligentnější. Funkce obou v románovém textu je však shodná.

Zamlčovací postup v začátcích kapitol spojuje Bedřicha Svatoše zase s Romanem Rážem, který jej uplatnil zejména v románech *Narcisový dům* a *Zachránci samoty*. Ráž tak ovšem neučinil s takovou důsledností jako Svatoš.

Svatošovo dlouhodobé působení ve francouzském prostředí ovlivnilo nejen jeho život, ale nepochybně i jeho tvorbu. Pojetím světa má blízko ke třem francouzsky píšícím autorům – k Jeanu Gionovi, Henrimu Pourratovi a Charlesi Ferdinandu Ramuzovi. Nejsilnější pouto mezi francouzským Švýcarem Ramuzem a Svatošem představuje kolektivistický ráz jejich próz, v obou případech v nich obvykle vystupuje vesnické společenství. U Ramuze tomu tak je např. v románech *Vláda zlého ducha* a *Kdyby se slunce nevrátilo*.

Mezi Svatošem a Ramuzem jsou však také podstatnější rozdíly. Svatoš například neinklinuje k mystice, není u něho ramuzovských záhadných a nadpřirozených sil, jež zasahují do života venkovských obyvatel a podstatným způsobem je poznamenávají. Mystického pojetí se Svatoš přidržel pouze v povídce *Zakázané dveře* (ze sbírky *Tváří do světa*). Ramuz také většinou neproniká do vnitřního světa svých postav, což je u Svatoše zcela běžné, vnitřní monolog je u jeho postav více než častou záležitostí (zejména v románu *Nechodí po horách*).

⁵ KRATOCHVÍL, A. *Exilová tvorba Bedřicha Svatoše*. In: SVATOŠ, B. Osud českého spisovatele ve 20. století. Milín, 2001, s. 10; PUTNA, M. C. *Ruralismus a regionalismus pro exil*. In: Souvislosti, roč. 18, 2007, č. 2, s. 41–42.

Životní osudy obou prozaiků se částečně překřížily. Charles Ferdinand Ramuz zemřel 23. května 1947; jen několik málo měsíců před tímto datem se stal Bedřich Svatoš lektorem češtiny ve francouzských Flandrech, svou rodnou zem už nikdy nespátřil, postavy českých venkovanů vystřídaly v jeho tvorbě postavy z nově získaného světa.

Svatošův román má nejednu souvztažnost s tvorbou Charlese Ferdinanda Ramuze, jeho souvztažnosti a paralely míří však ještě dál. Homérova *Iliada* sestává z 24 zpěvů, což odpovídá počtu písmen v řecké abecedě. Tato tektonická souvislost je v odborné literatuře interpretována jako metafora kosmu řeckého světa.⁶ Stejný počet kapitol má i Svatošův román *Nechodí po horách*, jenž – podobně jako další autorovy prózy vzniklé v exilu – líčí především život a existenční problémy nečeských etnik. Vystává tak otázka, zda v daném případě rovněž nejde o nadnesenou metaforu – metaforu kosmu evropského člověka, který hledá, klopýtá a nenalézá.

Svatošova ruralistická tvorba do roku 1948 je námětově blízká slovenské lyrizované próze (Margita Figuli, Dobroslav Chrobák ad.). Umělecky však její úrovně zdaleka nedosahuje. Blíží se jí naopak Svatošova tvorba vzniklá v emigraci, konkrétně jeho román *Nechodí po horách*. S představiteli lyrizované prózy českého autora spojuje příbuzné pojetí vesnického kolektivu, zdůrazňování venkovského způsobu života a především tvaroslovné úsilí. Důrazem na tvaroslovnou složku díla má nejbliže k Dobroslavu Chrobákovi, nepochybně také proto, že se oba nechali inspirovat francouzskými vzory. Oba navíc stejným autorem – francouzsky píšícím Švýcarem Charlesem Ferdinandem Ramuzem.

doc. PhDr. František Všeticka, CSc.

Dělnická 29, 779 00 Olomouc 9 – Česká republika

fvseticka@seznam.cz

⁶ ŠABÍK, V. *Kompozícia ako nexus diela (Na príklade Homérovej Iliady)*. In: O interpretácii umeleckého textu 20 – Pragmatika umeleckej kompozície. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1999, s. 46.

